

Nauczanie Jana Pawła II o narodzie podczas pierwszej pielgrzymki do Polski

Ks. Grzegorz Sokołowski¹

Przemyślenia Jana Pawła II dotyczące narodu i ojczyzny to z jednej strony osobiste przeżycia związane z historią Polski, która, mimo trudności, formowała się od końca X wieku i ukształtowała doświadczenie jedności narodowej powiązanej ze wspólną kulturą, językiem i historią. Z drugiej strony nauczanie papieża w tym aspekcie związane jest z doświadczeniem historii Europy XX wieku, a szczególnie z budzeniem świadomości narodowej wielu europejskich społeczeństw. Fundamentem rozważań o narodzie jest dla Jana Pawła II personalizm. Wiąże się to z wizją stawiającą u podstaw każdej wspólnoty, także narodu, osobę ludzką.

Kontekst narodowy w przygotowaniach do pielgrzymki

Pierwszy raz publicznie sprawa pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski została podniesiona w komunikacie sekretarza Episkopatu Polski bp Bronisława Dąbrowskiego nazajutrz po wyborze kard. Karola Wojtyły na Następcę św. Piotra czyli 17 października 1978 r. Sekretarz Episkopatu zaznaczając, że polski kardynał został Biskupem Rzymu w czasie przygotowań do 900-lecia męczeńskiej śmierci biskupa krakowskiego Stanisława i 600-lecia obecności Matki Bożej w obrazie jasnogórskim, wyraził nadzieję, że „w tych uroczystościach papież Jan Paweł II weźmie udział i będzie przeżywał z nami radości

jubileuszowe”². Prymas Polski Stefan Kard. Wyszyński wypowiedział się publicznie na temat przyjazdu papieża do ojczyzny 6 listopada 1978 r., czyli niecały miesiąc po konklawe, w katedrze św. Jana w Warszawie³.

21 i 22 marca 1979 r. biskupi polscy podczas 168 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, po raz kolejny omawiając pielgrzymkę Jana Pawła II do Polski, podkreślili, że przybycie Namiestnika Chrystusowego i Głowy Kościoła katolickiego do Polski jest wydarzeniem wyjątkowym w dziejach narodu. Episkopat miał również nadzieję na normalizację stosunków państwo-Kościół, czego wymaga dobro Kościoła, narodu i państwa⁴. W rozumieniu Episkopatu Polski zatem zbliżająca się pielgrzymka miała znaczenie nie tylko dla Kościoła w Polsce, dostrzeżono jej miejsce w historii Polski i wpływ na sytuację narodu polskiego.

Komunistyczne władze zmierzały do utrudnienia Polakom uczestnictwa w uroczystościach religijnych pod przewodnictwem Jana Pawła II, jednak na spotkania z papieżem przybywały tłumy ludzi. W ocenie historyków rozpoczęta 2 czerwca 1979 r. pielgrzymka zaowocowała już rok później dziesięciomilionowym ruchem „Solidarność”, jej wymiar okazał się zatem nie tylko religijny, ale i społeczny. Jan Paweł II stał się dla narodu polskiego autorytetem i ośrodkiem identyfikacji narodowej⁵. W przemówieniach i homiliach papież wiele mówił o historii Polski, wspólnym losie narodu i Kościoła, wskazywał na znaczenie takich pojęć jak ojczyzna, wolność, suwerenność.

Dzieje Polski związane z Chrystusem

Jan Paweł II podczas pielgrzymki wiele mówił o historii Polski, podkreślając szczególnie związek narodu z Kościołem. Stanowiło to opozycję wobec oficjalnych założeń władz partyjno-państwowych, których celem była ateizacja społeczeństwa, a w związku z tym desakralizacja wizji przeszłości. W wypowiedziach papieża pojawiały się często

nawiązania do wydarzeń i postaci związanych z II wojną światową. Pamiętać należy, że pielgrzymka odbywała się zaledwie niecałe trzydzieści pięć lat od zakończenia wojny. Wielu Polaków, w tym Jan Paweł II, miało w żywej pamięci ten okrutny czas. Dwa elementy – związek z Chrystusem i tragizm dziejów Polski papież integralnie łączył ze sobą. Podkreślał, że zasadniczą składową tożsamości Polaków jest chrześcijaństwo. Eksponuje sakralny aspekt dziejów Polski. Na warszawskim placu Zwycięstwa, 2 czerwca, mówił: „nie sposób zrozumieć dziejów narodu polskiego – tej wielkiej tysiącletniej wspólnoty, która tak głęboko stanowi o mnie, o każdym z nas – bez Chrystusa. Jeślibyśmy odrzucili ten klucz dla zrozumienia naszego narodu, narazilibyśmy się na zasadnicze nieporozumienie. Nie rozumielibyśmy samych siebie. Nie sposób zrozumieć tego narodu, który miał przeszłość tak wspaniałą, ale zarazem tak straszliwie trudną – bez Chrystusa. Nie sposób zrozumieć tego miasta, Warszawy, stolicy Polski, która w roku 1944 zdecydowała się na nierówną walkę z najeźdźcą, na walkę, w której została opuszczona przez sprzymierzone potęgi, na walkę, w której legła pod własnymi gruzami, jeśli się nie pamięta, że pod tymi samymi gruzami legł również Chrystus-Zbawiciel ze swoim krzyżem sprzed kościoła na Krakowskim Przedmieściu. Nie sposób zrozumieć dziejów Polski od Stanisława na Skałce do Maksymiliana Kolbe w Oświęcimiu, jeśli się nie przyłoży do nich tego jeszcze jednego i tego podstawowego kryterium, któremu na imię Jezus Chrystus”⁶.

Związek narodów słowiańskich z chrześcijaństwem w ujęciu historycznym został ukazany przez Jana Pawła II w homilii w czasie Mszy Św. sprawowanej w Gnieźnie na Wzgórzu Lecha. Początek tej relacji miał miejsce już w wieczerniku jerozolimskim, kiedy to napełnieni Duchem Świętym apostołowie zaczęli mówić obcymi językami. Konsekwentnie Ewangelia obejmowała coraz większy obszar ziemi, docierając także do Słowian. Związek z chrześcijaństwem stał się fundamentem państwowości tych narodów⁷.

Na Jasnej Górze Jan Paweł II; wskazywał, że jest to miejsce, gdzie Polacy zawsze czuli się wolni: „Tutaj zawsze byliśmy wolni”⁸. Nawiązywał do, przywoływanej często przez Kościół w odniesieniu do systemów totalitarnych, zasady wolności religijnej. Wskazywał, że zasada swobody wyznawania wiry jest wpisana w dokumenty międzynarodowe i państwowe, w tym w konstytucję PRL. Zdaniem Jana Pawła II Jasna Góra wpływa na budowanie tożsamości narodu. Papież przytoczył słowa prymasa Wyszyńskiego z czasów Wielkiej Nowenny „Jasna Góra jest wewnętrznym spoidłem życia narodu, jest siłą, która chwyta głęboko za serce i trzyma naród cały w pokornej a mocnej postawie wierności Bogu, Kościołowi i jego hierarchii”, a od siebie dodawał: „Jasna Góra jest sanktuarium narodu. Trzeba przykładać ucho do tego świętego miejsca, aby czuć, jak bije serce narodu w Sercu Matki. (...)Można na różne sposoby pisać dzieje Polski, zwłaszcza ostatnich stuleci, można je interpretować wedle wielorakiego klucza. Jeśli jednakże chcemy dowiedzieć się, jak płyną te dzieje w sercach Polaków, trzeba przyjść tutaj. Trzeba przyłożyć ucho do tego miejsca. Trzeba usłyszeć echo życia całego narodu w Sercu jego Matki i Królowej!”⁹.

Podczas centralnych uroczystości 900-lecia śmierci św. Stanisława, biskupa krakowskiego, który to jubileusz był głównym motywem pielgrzymki, Jan Paweł II podkreślał konieczność kontynuacji obecności wiary w dziejach narodu: „Musicie być mocni, drodzy bracia i siostry! Musicie być mocni tą mocą, którą daje wiara! Musicie być mocni mocą wiary! Musicie być wierni! Dziś tej mocy bardziej wam potrzeba niż w jakiegokolwiek epoce dziejów”¹⁰. W dalszej części Jan Paweł II nawiązał do głównych elementów nauczania społecznego Soboru Watykańskiego II o dialogu i odczytywaniu znaków czasu, które to bazowało na obecności Kościoła w konkretnej rzeczywistości społecznej. Mówił papież: „Musicie być mocni, drodzy bracia i siostry, mocą tej wiary, nadziei i miłości świadomej, dojrzałej, odpowiedzialnej, która pomaga nam podejmować ów wielki dialog z człowiekiem i światem na naszym etapie dziejów

– dialog z człowiekiem i światem, zakorzeniony w dialogu z Bogiem samym: z Ojcem przez Syna w Duchu Świętym – dialog zbawienia”¹¹. Na koniec zaapelował do Polaków o podtrzymywanie związku z Kościołem „I dlatego – zanim stąd odejdę, proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię „Polska”, raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością – taką, jaką zaszczepia w nas Chrystus na chrzcie świętym, (...) – abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy. Proszę was: – abyście mieli ufność nawet wbrew każdej swojej słabości, abyście szukali zawsze duchowej mocy u Tego, u którego tyle pokoleń ojców naszych i matek ją znajdowało (...)”¹².

Władzom partyjno-państwowym nie spodobał się ten styl przemówień Jana Pawła II; uważając, że zawierają one konteksty polityczno-ideologiczne podejmowały interwencje u przedstawicieli Kościoła. Już 3 czerwca kierownik Urzędu ds. spraw Wyznań Kazimierz Kąkol rozmawiał z abp Franciszkiem Macharskim, metropolitą krakowskim przekazując zastrzeżenia dotyczące homilii papieskich wygłoszonych w Warszawie i Gnieźnie. Abp Macharski miał odpowiedzieć: „Maniera historiozoficzna – eksponowanie roli Kościoła w historii Polski – jest udziałem wszystkich hierarchów polskich; w jakiej mierze stanowi ona reakcję na pomniejszenie tej roli przez oficjalną historiografię”¹³.

Uniwersalne nauczanie o narodzie

Podczas pierwszej pielgrzymki do Polski Jan Paweł II mówił o narodzie i ojczyźnie w kontekście dziejów narodu polskiego, jednak jego nauczanie stanowiło część ogólnego nauczania Kościoła w odniesieniu do tych rzeczywistości społecznych. Przemawiając w Belwederze do przedstawicieli władz państwowych wskazał, że racją bytu państwowego jest suwerenność społeczeństwa, narodu i ojczyzny, a okazją do budowania patriotyzmu są także momenty bolesne i negatywne w dziejach narodu. Mówił: „w istocie swojej negatywne doświadczenie stało się jakby kuźnią

polskiego patriotyzmu”, wskazując że słowo „ojczyzna” posiada znaczenie pojęciowe, ale również uczuciowe¹⁴.

Papież podkreślił znaczenie relacji międzynarodowych dla zapewnienia podmiotowego istnienia poszczególnych narodów: „Pokój i zbliżenie pomiędzy narodami może budować się tylko na zasadzie poszanowania obiektywnych praw narodu, takich jak prawo do istnienia, do wolności, do podmiotowości społeczno-politycznej, do tworzenia własnej kultury i cywilizacji”¹⁵. Uwypuklał wskazania nauki społecznej Kościoła, która mówi, iż wszelkie przymierza i sojusze międzynarodowe winny być oparte na wzajemnym poszanowaniu i uznaniu dobra każdego narodu i państwa w systemie wzajemnych odniesień. Przymierza tego typu mają być dobrowolne, a ich celem jest wzrost dobrobytu i pomyślności ich uczestników. Takiego typu relacje budują sprawiedliwość i pokój.

Spotykając się z władzami komunistycznymi Jan Paweł II wskazał na zadanie Kościoła, którym jest formowanie religijne człowieka, ale ze świadomością, że realizuje on swoje powołanie w konkretnej rzeczywistości społecznej. Obywatele państwa są równocześnie synami i córkami Kościoła. „Nawiązując kontakt religijny z człowiekiem, Kościół utwierdza tego człowieka w jego naturalnych więzach społecznych. Historia Polski potwierdziła to w wybitnym stopniu, że Kościół w naszej ojczyźnie starał się na różnych drogach o wychowanie wartościowych synów i córek narodu, dobrych obywateli, pożytecznych i twórczych pracowników w różnych dziedzinach życia społecznego, zawodowego, kulturalnego. Płyne to z podstawowej misji Kościoła, który wszędzie i zawsze zabiega o to, aby uczynić człowieka lepszym, bardziej świadomym swej godności, pełniej oddanym swoim zadaniom życiowym, rodzinnym, społecznym, patriotycznym. Aby uczynić go ufnym, mężnym, świadomym swoich praw i obowiązków, społecznie odpowiedzialnym, twórczym i pożytecznym”¹⁶.

W homilii wygłoszonej na placu Zwycięstwa uwydatniło się personalistyczne spojrzenie Jana Pawła II na pojęcie „narodu” i „ojczyzny”. Mówił: „dzieje narodu są przede

wszystkim dziejami ludzi”. Dzieje każdego narodu są dziejami ludzi, którzy przeszli i przechodzą przez konkretną ziemię. Pojawia się zatem nawiązanie do procesów historycznych, które są elementem istotnym tych dwóch pojęć oraz miejsca¹⁷. Papież kontynuował myśl o związku dziejów narodu z dziejami człowieka podkreślając, że zarówno naród, jak i rodzina są społecznościami naturalnymi. „Jeśli jest rzeczą słuszną, aby dzieje narodu rozumieć poprzez każdego człowieka w tym narodzie – to równocześnie nie sposób zrozumieć człowieka inaczej jak w tej wspólnotcie, którą jest jego naród. Wiadomo, że nie jest to wspólnota jedyna. Jest to jednakże wspólnota szczególna, najbliższej chyba związana z rodziną, najważniejsza dla dziejów duchowych człowieka”¹⁸. Według Jana Pawła II naród, podobnie jak i rodzina, nie są owocem umowy społecznej lecz społecznościami naturalnymi. Z naturalnych wspólnot wyrastają inne grupy – kulturowe, etniczne i religijne. Społeczności naturalne są nie do zastąpienia w życiu człowieka.

Tym, co odróżnia jeden naród od innych, jest kultura. Ona, bardziej niż siła materialna, świadczy o istnieniu narodu przez cały ciąg dziejów. Jest przede wszystkim dobrem wspólnym narodu. Zdaniem Jana Pawła II narody pozostają duchowo niepodległe, mimo utraty granic politycznych, dzięki swojej specyficznej kulturze. W przemówieniu do młodzieży na Wzgórzu Lecha w Gnieźnie papież wskazał właśnie na ten element, podając za przykład Polskę. „Wiadomo, że naród polski przeszedł przez ciężką próbę utraty niepodległości, która trwała z górą sto lat – a mimo to pośród tej próby pozostał sobą”¹⁹. Jan Paweł II przedstawił personalistyczne rozumienie kultury: „Kultura jest wyrazem człowieka. Jest potwierdzeniem człowieczeństwa. Człowiek ją tworzy – i człowiek przez nią tworzy siebie. Tworzy siebie wewnętrznym wysiłkiem ducha: myśli, woli, serca. I równocześnie człowiek tworzy kulturę we wspólnocie z innymi. Kultura jest wyrazem międzyludzkiej komunikacji, współmyślenia i współdziałania ludzi. Powstaje ona na służbie wspól-

nego dobra – i staje się podstawowym dobrem ludzkich wspólnot”²⁰.

Symbolicznym miejscem dyskryminacji człowieka i narodów jest obóz koncentracyjny w Oświęcimiu. W tym miejscu Jan Paweł II przypomniał, że o każdym człowieku i każdym narodzie należy myśleć jak o bracie. Taka postawa nie doprowadzi do agresji i eksterminacji. Przypomniał słowa Pawła VI wypowiedziane na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych: „Pokój, tylko pokój winien kierować losami narodów i całej ludzkości!”. Jan Paweł II w Oświęcimiu podkreślił: „Nigdy jeden naród nie może rozwijać się kosztem drugiego, nie może rozwijać się za cenę drugiego, za cenę jego uzależnienia, podboju, zniewolenia, za cenę jego eksploatacji, za cenę jego śmierci”²¹. Papież przywołał również XV-wiecznego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego – Pawła Włodkowica, który nauczał o konieczności zabezpieczenia praw narodów: do istnienia, do wolności, do niepodległości, do własnej kultury, do godziwego rozwoju²².

Podsumowanie

Episkopat Polski jak i wierni odebrali pielgrzymkę Jana Pawła II do Polski w 1979 r. jako sukces Kościoła i wzmocnienie chrześcijańskiej tożsamości narodowej. Pielgrzymka pokazała słabość władzy ludowej. Prymas Wyszyński wspomina w swoich zapiskach spotkanie I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka z Janem Pawłem II „Mówił szczerze i niemal prosząco – by Ojciec Św. na swoim stanowisku nie zapominał o Polsce i uczynił dla niej to, co jest możliwe na jego stanowisku. Charakteryzował sytuację Polski, na tle sytuacji światowej. Widać było, że żywo odczuwa grozę tej sytuacji. Myślę, że usiłowano niejako stworzyć ośrodek, który by skłaniał do poszanowania praw Polski i wolności. Papież, próbując to stanowisko, podkreślał warunki, w jakich Kościół może skutecznie działać”²³.

Owoce pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II uwidoczniły się w następnych latach. Jak zauważa biogram Jana

Pawła II Georg Weigel „rozniecona została rewolucja ducha”²⁴. W podsumowaniu pielgrzymki przygotowanym na posiedzenie Rady Głównej Episkopatu Polski 4 września 1979 r. prymas Wyszyński pisał: „Na pewno Kościół wiele zyskał nie tylko dlatego, że wierni spotkali się z Głową Kościoła, ale i dlatego, że uznali słuszność Kościoła walczącego o prawa instytucji kościelnych i prawa wiernych. Bądź co bądź na p. Zwycięstwa, w pracownice budowanej naszej stolicy państwa laickiego, stanął ogromny krzyż z czerwoną stulą zmartwychwstałego Chrystusa, wybudowany przez państwowych techników. Pozostanie on w oczach narodu i świata – jako wymowny symbol po 35 latach państwowej walki z religią”²⁵. Dla Jana Pawła II najważniejszym celem pielgrzymki było budowanie chrześcijańskiej tożsamości Polaków. Służyć temu miało odkłamywanie historii narodu, programowo zakłamywanej przez władze partyjno-państwowe dla celów ideologicznych.

Summary:

The thoughts of John Paul II regarding the nation and homeland are on the one hand personal experiences related to the history of Poland, which, despite difficulties, has been formed since the end of the 10th century and has shaped the experience of national unity associated with common culture, language and history. On the other hand, the teaching of the Pope in this aspect is related to the experience of the history of 20th-century Europe and in particular to the raising of national awareness of many European societies. Personalism is the foundation of the reflection on the nation. This is connected with the vision that underlies every community, including a nation, a human person.

Key words:

Nation, national culture, communism, universalism, freedom, history of Poland.

Przypisy:

¹ Ks. dr hab. Grzegorz Sokołowski, prof. PWT we Wrocławiu, wykładowca katolickiej nauki społecznej i polityki społecznej w PWT we Wrocławiu, redaktor naczelny miesięcznika „Nowe Życie”.

² P. Raina, 1978. *Wybór papieża Jana Pawła II. Zapiski Prymasa*, Warszawa 2008, s. 138.

³ Por. R. Łatka, J. Marecki, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017, s. 104.

⁴ Por. Komunikat 168 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, w: *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945-2000*, Poznań 2006, s. 210-212.

⁵ Por. M. Zaremba, *Zimno, ciepło, gorąco. Nastroje Polaków od „zimy stulecia” do lata 1980*, w: *Solidarność od wewnątrz 1980-1981*, red. A. Fiszke, K. Persak, P. Sowiński, Warszawa 2013, s. 21-22.

⁶ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawianej na placu Zwycięstwa*, w: *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Kompendium nauczania Kościoła katolickiego*, red. P. Gołubców, G. Sokołowski, Wrocław 2019, s. 327.

⁷ Por. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawianej na Wzgórzu Lecha*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 2005, s. 33-39.

⁸ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawianej pod szczytem Jasnej Góry*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 2005, s. 50.

⁹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawianej pod Szczytem Jasnej Góry*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 2005, s. 45, 49.

¹⁰ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawianej na Błoniach*, w: Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, Kraków 2005, s. 203.

¹¹ Tamże, s. 203-204.

¹² Tamże, s. 205.

¹³ *Notatka Kazimierza Kąkola z rozmowy interwencyjnej z abp. Franciszkiem Macharskim dotyczącej przebiegu pielgrzymki Jana Pawła II w Polsce, odbytej 3 czerwca 1979 r.*, cytata za: R. Łatka, *Episkopat polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 367.

¹⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli władz państwowych wygłoszone w Belwederze*, w: *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Kompendium nauczania Kościoła katolickiego*, red. P. Gołubców, G. Sokołowski, Wrocław 2019, s. 322.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 323.

¹⁷ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawianej na placu Zwycięstwa*, w: *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Kompendium nauczania*

nia Kościoła katolickiego, red. P. Gołubców, G. Sokołowski, Wrocław 2019, s. 327.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha*, w: *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Kompendium nauczania Kościoła katolickiego*, red. P. Gołubców, G. Sokołowski, Wrocław 2019, s. 330.

²⁰ Tamże, s. 329.

²¹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Św. odprawionej na terenie byłego obozu koncentracyjnego*, w: *Naród. Ojczyzna. Patriotyzm. Kompendium nauczania Kościoła katolickiego*, red. P. Gołubców, G. Sokołowski, Wrocław 2019, s. 334.

²² Tamże, s. 333.

²³ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, S. Wyszynski, *Pro memoria 1979*, zapis z 2 VI 1979 r., cytata za: R. Łatka, *Episkopat polski wobec stosunków państwo-Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 362.

²⁴ G. Weigel, *Świadek nadziei*, Kraków 2005, s. 410.

²⁵ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, SPP, 04/34, Rada Główna Episkopatu Polski 1979, k. 248, Uwagi i obserwacje po pobycie Ojca Św. Jana Pawła II w Polsce, S. Wyszynski, sierpień 1980 r., cytata za: R. Łatka, *Episkopat polski wobec stosunków państwo-kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970-1989*, Warszawa 2019, s. 377.